

Osa III – Jäljelle jääneitä muistoja

TaikoPedan yhteisestä koulutusprosessista on kulunut jo puolitoista vuotta. Olemme kulkeneet koulutuksen parissa jo kuitenkin kaksi ja puoli vuotta, ensin suunnitellen sitten toteuttaen ja tämän vuoden muistellen. Kuluneen vuoden mittaan olemme tavanneet useasti. Keskustelujemme nimittäjänä on aina ollut Särö -julkaisun toimittaminen. Silti keskustelut ovat useasti liukuneet muuhun, yleisempään opettajan työn pohdintaan, oman arjen hämmästelyyn, ajan kulumiseen. Opettajien tekstit, joihin tämä kirjoitus pääasiassa perustuu, ovat kuitenkin virittäneet ja innostaneet meidät työskentelemään ja ajattelemaan asioita vielä kerran.

Irene Hein ja Teija Löytönen, Dialogi opettajien arjesta

Irene Hein ja Teija Löytönen

Dialogi opettajien arjesta

Irene:

Työskentelen ammatillisessa opettajakorkeakoulussa eri alojen opettajien ohjaajana. Työssäni joudun väistämättä kysymään, mikä eri alojen opettajia yhdistää. Jos siirrämme sivuun eri oppiaineiden didaktiikan, eli opin siitä, millä tavoin tiettyä ainettaan opetetaan, mitä jää jäljelle. Mikä on kaikkien opettajien pienin yhteinen tekijä? Onko olemassa yleistä opettajuutta joka yhdistää niin kemian kuin tanssin opettajan? Tällä hetkellä oma työni rakentuu näkemykselle, että meitä yhdistää tietoinen suhde itseen, toiseen ihmiseen ja opettajan työssä tehtäviin valintoihin. Valintoja tapahtuu jokaisessa kohdassa, jossa esimerkiksi vastaan joko yhden oppilaan tai suuren ryhmän ajankäytöstä, huomioin kiinnittämisestä, arvioinnista, ohjeista, opetuksen sisällöstä ja käytettävistä menetelmistä. Tärkeintä ei ole tehty valinta sinänsä, vaan sen palauttaminen tietoiseen valinnan hetkeen. Olennaista on oma sisäinen puhe, miksi näin teen, mihin tämä johtaa, miten muutoin voisin tehdä.

TaikoPedan perusteet kurssin lähipäivät, luettu kirjallisuus, tehtävät ja lopputyö antoivat tilan ja ajan oman toiminnan ja siihen liittyvien valintojen näkyväksi tekemiseen, omaan sisäiseen puheeseen sekä keskusteluun muiden kanssa. Muodostui eräänlainen lämpiö tai ehkä back stage, jossa kohdattiin ja hämmästeltiin yhteistä ilmiötä, taideopetusta. Keskustelua käytiin välillä hyvinkin varmoin, miltei marssiaskelin. Välillä eksyttiin kinttupoluille, pitkospuille, joilla kohdattiin toisia polulla kulkevia. Suunta unohtui ja jäimme maiseman ääreen.

Kurssilla pidimme yhden dialogi luennon, jonka sisältö kumpusi ajatuksesta, että joku tarvitsee opettajaa johonkin. Mutta mihin? On opettajan oma tarve saada työtä, oppilaitoksen täytyy varmistaa riittävä valmistuneiden määrä voimassa olevan opetussuunnitelman ja tavoiteneuvottelujen mukaisesti. Opetamme aina myös jotain alaa, varmistamme tiedon, taidon ja osaamisen siirtymisen uudelle

sukupolvelle. Ala tarvitsee siis välittäjänsä ja siirtäjänsä.

Isosti opettajan tarpeellisuus tulee näkyväksi Eriksonin elämänkaari teorian myötä. Erikson esittää elämänkaariteoriassaan aikuiselle ihmiselle (35–65 v.) kehitystehtäväksi sellaisten esineiden, aatteiden ja toimintojen luomisen, joista on hyötyä ja iloa seuraavalle sukupolvelle. Tämä tarkoittaa omien elämäkokemusten ja taitojen asettamista muiden käyttöön. Opettajalle tämä kehitystehtävä on läsnä kaiken aikaa. Tällöin kyse on syvästi inhimillisestä aikuisen tai vanhemman perustehtävästä, joka toteutuu oppilaitosten sisällä riippumatta vallalla olevasta opetussuunnitelmasta tai organisaation muodosta. Opettaja on siksi välittäjä monessakin mielessä.

Teija:

Kun keväällä 2005 tapasimme Kuvataideakatemiassa tämän teeman äärellä ja pidimme tuota dialogiluentoa, kysyit minulta kaksi kysymystä: Mihin minua opettajana tarvitaan? ja Mihin minä tarvitsen opettajana olemista? Muistan hämmästyneeni kysymyksiäsi niin paljon, että sanat eivät tahtoneet löytyä kuvaamaan kokemuksiani. Eivät ne helposti löydy nytkään. Helpointa olisi vastata edelleenkin, että ei minua tarvita opettajana. Tietoa, taitoa ja osaamista on eri aloilla paljon ja osaavia opettajia eri tilanteisiin ja tarpeisiin on varmasti ihan riittämiin. Maailma ei siis sellaisenaan tarvitse *juuri minua* mihinkään, eikä siksi myöskään sementoi paikkaani joksikin määrätyksi, esimerkiksi opettajaksi. Maailma on avoin erilaisille suhteille, joista opettajana toimiminen on yksi vaihtoehto. Kysymyksessä on yksi niistä valinnoista, joista kirjoitit ja joita opettaja työssään tekee. Opettajana toimiminen on siis tietoinen valinta. Vai onko?

Taiteen maailmassa kysymys opettajuudesta on mielestäni yhtäältä itsestään selvä ja toisaalta mitä hankalin. Tietyillä taiteen alueilla kuten tanssissa opettajuus rakentuu melko helposti taiteilijana toimimisen oheen, sisään tai rinnalle. Tanssijat käyvät ns. ”treenitunneilla” säännöllisesti. Se on heidän ammatillisuutensa ylläpitämistä ja kehittämistä päivä toisensa jälkeen. Treenitunti on usein heidän omaa aikaansa, muista ammatillisuuden vaatimuksista vapaata työskentelyä. Se on kehon kuuntelua ja kehontietoisuudelle herkistymistä samalla kun virittäydytään tanssiteosten valmistamiseen. Treenaamisessaan tanssijat käyttävät opettajaa paitsi tunnin vetäjänä ja ohjaajana myös peilinä omalle työskentelylleen. Opettajina toimivat

eri henkilöt tilanteen ja tarpeiden mukaisesti: tanssijat, koreografit, tanssinopettajat. Erilaisissa tilanteissa toimitaan erilaisista rooleista käsin ja vastataan erilaisiin odotuksiin, kuten Annette Arlander omassa kirjoituksessaan oivallisesti pyöritteli. Kysymys taiteellisen toiminnan ja pedagogiikan yhteydestä on mielestäni mielenkiintoinen. Onko taiteellinen toiminta pedagogista, ja jos on niin miten? Esimerkiksi ohjaajan ja koreografian työn voi nähdä pedagogisena siten, että he ohjaavat ja opettavat näyttelijöitä tai tanssijoita uusissa produktioissa. Ja vaikka työskentely perustuisi jo vankalle ammatillisuudelle, tarjoaa jokainen produktio uusia näkökulmia, tilanteita ja suhteita, jotka pakottavat tekijänsä aloittamaan joiltakin osin alusta, siis oppimaan. Ehkäpä joillakin taiteen aloilla taiteilijoiden toiminnan voi ymmärtää moniammatillisena siten, että myös pedagogiikka kuuluu siihen melko luonnollisena osana. Kun valitsee taiteilijan ammatin, valitsee samalla opettajuuden joko tietoisesti tai ei niin tietoisesti. Tässä kohdassa törmäämme kuitenkin perustavaa laatua olevaan kysymykseen siitä, miten opettaminen tai pedagogiikka ymmärretään. Taide kaiken kaikkiaan kun voidaan ymmärtää pedagogisena projektina. Mutta siihen en mene nyt.

Toisilla taiteen alueilla taiteellinen toiminta ja opettaminen eivät välttämättä liity kiinteästi toisiinsa. Taiteellinen toiminta on omaa itsenäistä työskentelyä, johon pedagogiikka ei liity millään tavalla. Oma taide on *privaatti asia*, kuten eräällä kurssilla kuvataiteellista toimintaa luonnehdittiin. Opettaminen sen sijaan jäsentyy toisia varten olevana toimintana, joka on mitä julkisinta. Joskus opettajana työskennellään opiskelijan kanssa kahden, usein kuitenkin ryhmässä. Aina opettajan toimintaa säätelevät kuitenkin oppilaitoksen julkiset pakot: talouteen, hallintoon ja käyttäytymiseen liittyvät normit. Ei ihme, että opettajana oleminen on joillekin taiteilijoille vierasta. Opettaminen on aina omasta taiteellisesta työstä pois eikä siksi ole vapaa valinta vaan pikemminkin valinnan pakko. Tämä pakko saattaa nousta paitsi omasta arjesta ja sen turvaamisesta, myös taiteen alan tulevaisuudesta ja omasta huolesta tai vastuusta suhteessa siihen. Kaikesta pakosta huolimatta opettaminen saattaa olla taiteilijalle myös mahdollisuus, kuten kuvataiteilija Henry Wuorila-Stenberg kymmenen vuotta sitten käydyssä keskustelussa toteaa:

”Minä ainakin koen, että tämä on etuoikeutettua työtä. Se perustuu antamiseen ja henkiseen läsnäoloon. Sehän automaattisesti vaikuttaa siihen, että minäkeskeisyys vähenee ja tajunta laajenee. Oma taiteellinen työ on erittäin itsekeskeistä. Tämä opetustyö on mielettömän hyvä vastapaino sille kaikelle.”

(Löytönen & Sava 1998, 53)

Wuorila-Stenbergin pohdinta opettamisen merkityksestä kiteyttää jotakin siitä toisesta kysymyksestä, jonka dialogiluennolla minulle heitit eli mihin opettaja tarvitsee opettamista. Opettaminen on vastapaino taiteelliselle työlle, mutta se saattaa olla vastapaino myös hallinnolliselle työlle, jota opettajuuteen kuuluu nykyisin varsin paljon. Opetustilanne parhaimmillaan sen sijaan on avoin ja erilaisten ihmisten läsnäolosta kehkeytyvä dialoginen tilanne. Siinä on mahdollisuus tarkastella asioita, ilmiöitä, tunteita ja tunnelmia monesta eri suunnasta. Siinä on mahdollisuus käydä kamppailua ja ajatella asioita uudestaan. Kohtaamisessa on mahdollisuus laajentaa omaa ymmärrystään, tajuntaa. Opetustilanne kun ei kaikesta ennakkosuunnittelusta huolimatta ole kesytettävissä juuri elävien ihmisten läsnäolon vuoksi.

Irene:

Yksi asia, joka kurssin aikana näyttäytyi myös aika isona, oli opettajan rooli juuri eräänlaisena hallintovirkamiehenä. Näissä artikkeleissa pohditaan opettajaa suhteessa opetettavaan aineeseen tai opiskelijoihin. Kurssilla näkyi kuitenkin vahvasti hämmennys siitä tehtävien kirjosta, johon nykyiset oppilaitokset hallinnollisina yksikköinä, instituutioina opettajaa tarvitsevat. Opettajat kulkevat opiskelijoiden kohtaamisen välissä kokouksesta toiseen. On opetussuunnitelmatyöryhmää, laaturyhmää, tiimikokousta, strategian hiomista. Asiat ovat tärkeitä, mutta entä jos kaikki täytyy tehdä aivan kohta uudestaan kuin oppilaitosten toimintoja ja kokonaisia kouluja yhdistetään, toimintoja tehostetaan, sopeutetaan ja rakenteet laitetaan uusiksi. Opiskelijasukupolvet ovat kuitenkin ainutlaatuisia: ne ovat aina joko viimeisiä tai ensimmäisiä tämän opetussuunnitelman, organisaation tai osoitteen asiakkaita.

Teija:

Kuvailemasi tilanne työryhmästä toiseen kulkevasta opettajasta on huolestuttava siksi, että opettajan perustehtävä oman alansa toimijana, tutkijana ja kehittäjänä tuntuu ohentuvan päivä päivältä ja aikaa kuluu muuhun.

Yliopistojen ja korkeakoulujen kehittäminen on viimeisten vuosien aikana ollut jokapäiväistä sekä opettajien työssä että julkisessa mediakeskustelussa. Kehittäminen ilmenee opettajalle juuri kuvailemiesi kokousten sarjassa ja

jatkuva uudistamisen vaatimuksessa. Juuri nyt, syksyllä 2006, elämme yliopistojen ja korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen aikaa, joka kiteytyy puheeseen koulutusohjelmien, osastojen, jopa kokonaisten korkeakoulujen lakkauttamisista, pilkkomisista ja yhdistämisistä. Kehittämisen perustelut juontavat juurensa yhtäältä valtion taloudesta ja toisaalta eurooppalaisen yliopistoalueen rakentamisesta. Mutta mikä on kaiken tämän uudistamisen mieli opettajan arjen näkökulmasta? Erityisesti minua jäi mietityttämään kysymyksesi siitä, että entä, jos kaikki täytyy tehdä aivan kohta taas uudestaan. Mistä löytyy uudistamisen mieli? Mikä on uudistamisen suhde entiseen siis traditioon? Tuntuu siltä, että jatkuvilla uudistamisprosesseilla ikään kuin todennetaan, että oppilaitokset ovat kykeneviä muutokseen. Logiikan takana tuntuu olevan ajatus, että mikä tahansa muutos on parempi kuin toiminnan jatkaminen entiseen tapaan. Muutoksen vastustaminen ja kyseenalaistaminen on siksi luonnollista ja jopa tärkeää, jotta uudistaminen ei olisi jokapäiväistä vain uudistamisen vuoksi.

Irene:

Oppilaitoksessa työsuhteessa oleva opettaja ei voi pysäyttää kuvaamaasi tilannetta, jossa muutos on jokapäiväistä. Olen leikitellyt opettajien kanssa ajatuksella muutosvapaista oppilaitoksista. Mitä tapahtuu, jos oppilaitos ilmoittaa toimivansa seuraavat kaksi tai kolme vuotta nykyisellä opetussuunnitelmalla, organisaatorakenteella tekemättä muutoksia lukujärjestyksen perusteisiin, tietojärjestelmiin, tiimeihin tai mihinkään muuhunkaan opettajan työtä sivuaviin asioihin. Muodostuisiko oppilaitoksesta silloin haluttu työpaikka, vai koettaisiinko se jämähtäneeksi paikaksi, josta halutaan pikaisesti pois? Oma ajatukseni on, että varsinainen opetustyö tulisi tehdyksi rauhassa, pohtien, kokeillen ja arvioiden ehkäpä kiireettömästi. Hallinnollisista töistä vapautuisi aikaa oman ammattitaidon päivittämiseen, ajatuksia virittäviin käytäväkeskusteluihin ja opiskelijoiden kohtaamiseen. Tällaisen eksperimentin jälkeen voisi opettajien sormia jo syyhyttääkin kokeilla jotain uutta, jotenkin toisin. Tällaisessa fiktiivisessä tilanteessa, jossa muutokset pysäytetään, saattaisi tapahtua kuitenkin hyvin paljon uudistumista ja uusiutumista. Asiat ja muutosta aidosti kaipaavat asiat tulisivat omalla ajallaan näkyviksi ilman pakottamista.

Tämä ”uni” muutosvapaasta oppilaitoksesta on syntynyt niiden keskustelujen myötä, joissa opettajat toistuvasti toteavat, kuinka opettaminen on työn paras ja

antoinen osa. Jos sitä vain saisi tehdä rauhassa ja keskittyen. Opettajan työ ei siis ole vain antamisen paikka, vaan vuorovaikutuksessa toimiminen, uuden sukupolven tai aikuisten myötä syntyvät oivallukset ja tekemisen meininki tuottaa opettajalle valtavasti energiaa. Raskaan opetustilanteen jälkeen olo voi olla väsynyt, mutta virkistynyt. Parhaiten opetustyö näyttää hoituvan tilanteessa, jossa oppilaitoksen rakenteet ovat selkeät. Opettajat tietävät, miten, missä ja milloin päätökset tehdään. On selvää, milloin voin opettajana vaikuttaa, miten eri elementit liittyvät toisiinsa ja mitä asioista on päätetty ja edelleen, miten päätökset tulee omassa työssä tulkita ja soveltaa. Muutostilanteessa rakenteet ovat jatkuvassa prosessissa. Ensimmäisen vuoden oppilasryhmän kohdalla opettaja saattaa toteuttaa toista opetussuunnitelmaa tai jopa tutkintoa, kuin jo vuoden tai kaksi oppilaitoksessa olleiden opiskelijoiden kanssa.

Toivon, että näitä ajatuksia ei tulkita siten, että opettajat vastustaisivat muutoksia, uudistuksia ja uusiutumista sinänsä. Päinvastoin, opettajat ovat varmasti valmiita tarkentamaan, päivittämään, tarttumaan uuteen ja jopa kyseenalaistamaan oman opetuksensa perusteet. Vallalla olevasta ammattikorkeakoululaista poistettiin opettajien oikeus sapattivapaaseen. Sapattivapaus antoi aiemmin mahdollisuuden opettajalle pysähtyä ja löytää uutta annettavaa, työstettävää ja tutkittavaa. Nyt lainkin tasolla on opettajan työn yksi sisään hengittämisen paikka kadonnut.

Missä ovat ne pysähtymisen hetket, suvannot opettajan arjessa, jossa suuntaa voi tarkistaa ja/tai vaihtaa? Suunnan muuttaminen ei vauhdissa onnistu. Jos autonkuljettaja ei jarruta ja hiljennä vauhtia ennen kääntymistä tai mutkaan ajamista, ohjautuu kulkuväline auttamattomasti ulos tieltä, pysähtyy kokonaan ja hajoaa.

Puhetekniikan lehtori Ritva Koivunen kirjoitti TaikoPedan julkaisussa Taikopeda-taidekorkeakoulupedagogiikka vuonna 1998 seuraavasti:

”Opettajalle tulisi taata pysähtymisen mahdollisuus, aikaa itsensä peilaamiseen yhdessä toisten kanssa. Jos pysähdyspaikkoja ei ole, tulee taitavimmastakin epävarma. Suunta häiriintyy. Epävarmuus hävittää emotion ja tilanteen suhteiden oikean arvioinnin. Alkaa yliyrittää, menettää rentouden, yrittää pakonomaisesti selviytyä. Kontrolloii kaiken. Tässä pyörteessä ei enää saavuta sitä spontaania, luonnollista ja intuitiivista tilaa, jota opiskelijan ohjaaminen vaatii.”

Toivomme, että tämä julkaisu voi toimia yhtenä pysähtymisen hetkenä, jolloin lukija voi jättäytyä hetkeksi hämmästelemään opettamista yhdessä kirjoittajien kanssa.

Lähteet

Koivunen, Ritva 1998. Kohtaamisen vaikeudesta. On tunnettava itsensä voidakseen olla opiskelijalle tuttu. Teoksessa Sava, Inkeri & Vanttinen, Pekka ja Löytönen, Teija 1998. *Taikopeda -Taidekorkeakoulupedagogiikka*. Yliopistopaino. Helsinki.

Löytönen, Teija & Sava Inkeri (toim.) 1998. *Viisi keskustelua taidepedagogiikasta. Taito, tutkimus vai terapia*. Yliopistopaino: Helsinki.